

УДК 502.4(477.82)

ПОРІВНЯЛЬНА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ СТЕЖОК НА ТЕРИТОРІЇ НПП «МАЛЕ ПОЛІССЯ»

Я. В. Кузьмук

студентка 5 курсу, група ЕКО-51, навчально-науковий інститут агроекології та землеустрою
Науковий керівник – д.б.н., доцент О. О. Бєдункова

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

Проведено опис та порівняльну оцінку ефективності функціонування екологічних стежок на території НПП «Мале Полісся». Обґрунтовано їх значення в навчально-освітній роботі. Запропоновано посилення реклами екостежок та оптимізацію їх маршрутів для відвідувачів із обмеженими можливостями.

Ключові слова: маршрут, екскурсанти, ефективність функціонування.

Проведены описание и сравнительная оценка эффективности функционирования экологических троп на территории НПП «Малое Полесье». Обосновано их значение в учебно-образовательной работе. Предложено усиление рекламы экотроп и оптимизацию их маршрутов для посетителей с ограниченными возможностями.

Ключевые слова: маршрут, туристы, эффективность функционирования.

A description and a comparative assessment of the effectiveness of the functioning of ecological trails on the territory of the NPP "Male Polissia". Their significance in teaching and educational work is substantiated. Increased advertising of ecotrails and optimization of their routes for visitors with disabilities is suggested.

Keywords: route, tourists, efficiency of functioning.

Організація екологічних стежок у національних природних парках України відбувається сьогодні достатньо активно, адже вони є важливою частиною екскурсійно-туристичної структури та краєзнавчо-пізнавальної роботи [1-4].

Основним пріоритетом при облаштуванні екостежок визнано гармонійне поєднання відпочинку та пізнання екскурсантів, що полягає у відповідності маршруту наступним вимогам [4; 5]:

- привабливість: естетичні якості та мальовничість довколишнього ландшафту не повинні бути схожими на інші та не бути монотонними;

- доступність: невелика протяжність; наявність облаштованої пішохідної чи під'їзної дороги до стежки; безпека обраного маршруту; відсутність значних перешкод при пересуванні учбових груп;

- інформативність: можливість задовільнити пізнавальні потреби відвідувачів у галузі природничих дисциплін; включення якомога більшої кількості природних об'єктів;

- відпочинок: екскурсанти як дитячого, так і дорослого віку під час проходження маршруту мають почуватися затишно, психологічно захищено та фізично комфортно.

Вважається, що екостежки є своєрідними візитівками природних парків, адже вони дозволяють ознайомитись із унікальними природними об'єктами та явищами [1], поєднують у собі відпочинок, дослідницьку та просвітницьку діяльність [2-4], сприяють вихованню екологічного мислення і світогляду [5; 6]. Саме тому, аналіз їх функціонування є важливим завданням, що дозволяє відстежити та оцінити як їх позитивні риси, так і ті, що вимагають

уваги та вдосконалення [3; 7].

Мета нашого дослідження – порівняльна оцінка ефективності функціонування двох екологічних стежок на території НПП «Мале Полісся», одну з яких закладено та активно використовують в екологічно-просвітницькій роботі парку з 1996 р. – «Перлина Славутчини», другу – розроблено та запропоновано автором цієї роботи під час проходження дипломної практики в 2018 р. і названо «Голуба перлина».

Методика досліджень. Для порівняльної оцінки ефективності функціонування екостежок НПП «Мале Полісся» ми скористались методом бальної оцінки критеріїв [7], які відображують повноту моделі екостежки, зокрема її привабливість, доступність та інформативність (таблиця).

Таблиця

Критерії та їхні величини для оцінювання ефективності функціонування екостежок [7]

№	Критерії дидактичної ефективності	Величини для оцінювання (бали)		
		1	2	3
1	Транспортна доступність початкового і кінцевого пунктів стежки (відстань до зупинок громадського транспорту)	> 2 км	1-2 км	< 1 км
2	Доступність території для відвідувачів з обмеженими фізичними можливостями	низька	середня	висока
3	Час проходження маршруту	> 6 год.	3-6 год.	< 3 год.
4	Оптимальність використання основних туристичних шляхів та коротких допоміжних стежок до цікавих об'єктів	низька	середня	висока
5	Наявність оглядових пунктів	нема	1-2	більше 2
6	Поєднання регіональної типовості з унікальністю об'єктів	низька	середня	висока
7	Виразність головних природних рис і можливість їхнього використання для освітніх цілей	низька	середня	висока
8	Інформаційно-освітнє забезпечення стежки на місцевості	низьке	середнє	високе
9	Забезпечення стежки рекламною продукцією	низьке	середнє	високе

Національний природний парк «Мале Полісся» створено відповідно до Указу Президента України від 2 серпня 2013 року № 420/2013 «Про створення національного парку «Мале Полісся». Територія парку – це лісові масиви, які знаходяться у лісокористуванні державного підприємства «Ізяславське лісове господарство» (Плужнянське, Лютарське, Михельське лісництва), державного підприємства «Славутське лісове господарство» (Варварівське, Голицьке, Партизанське, «Теребіжі», Комарівське, Стриганське, Нетішинське лісництва). До його складу увійшло повністю або частково 12 об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі: 2 заказники загальнодержавного значення, пам'ятка природи загальнодержавного значення, 6 заказників місцевого значення, 2 пам'ятки природи місцевого значення [8].

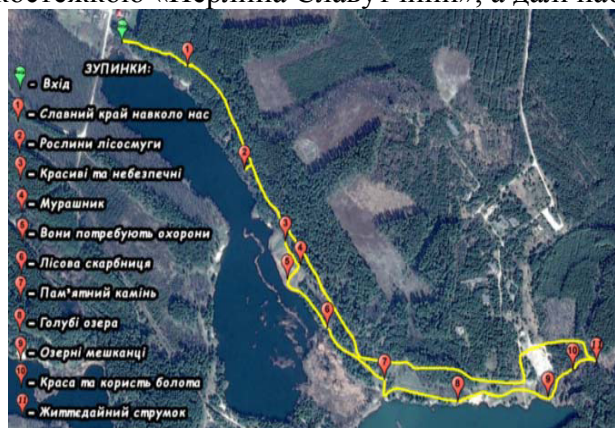
Рослинний покрив території національного природного парку «Мале Полісся» досить добре збережений та характеризується різноманітністю. Тут представлені лісова, лучна, болотна, а також водна і прибережно-водна рослинність. Склад флори парку сягає до 700 видів судинних рослин. Тут зростає 19 видів, занесених до Червоної книги України, 37 видів, які охороняються у Хмельницькій області (регіонально рідкісні), та 4 види, які є рідкісними на території досліджень, соцологічний статус яких в області ще не визначений.

На території НПП «Мале Полісся» зареєстровано 255 видів хребетних тварин, з них 18 – видів кісткових риб, 11 – земноводних, 7 – плазунів, 186 – птахів (109 видів гніздових і перелітних, по 34 – осілих і перелітних, 9 – зимуючих), 33 види ссавців. Згідно охоронного статусу, тут зустрічаються 15 видів тварин з Європейського Червоного списку, 123 види з Додатка II Бернської конвенції, 53 види тварин, які занесено до Червоної книги України та 84 види, включені до Переліку видів тварин, які охороняються в Хмельницькій області.

13 листопада 2011 р. на території гідрологічного заказника місцевого значення «Голубе озеро», що входить в структуру НПП «Мале Полісся», відбулось святкове відкриття

екологічної стежки «Перлина Славутчини». Екостежку розраховано на учнів шкіл регіону, студентів, педагогів, вихователів, а також інші категорії відпочиваючих. На кільцевому маршруті, протяжністю 3,8 км, облаштовано 11 оглядових зупинок (рис. 1 а), на яких екскурсанти мають змогу познайомитись із унікальністю флори, фауни та ландшафтного різноманіття даної території. Зупинка екостежки № 1 «Славний край навколо нас» передбачає інформаційне ознайомлення екскурсантів із унікальними природними особливостями Славутського району Хмельницької області та гідрологічним заказником місцевого значення «Голубе озеро». Зупинка № 2 «Рослини лісосмуги» знайомить із біорізноманіттям флори та ярусами рослинності лісового масиву, що розміщений вздовж правого берега озера. Зупинка № 3 «Красиві та небезпечні» має на меті ознайомити екскурсантів з рослинами, що володіють небезпечними властивостями. Зупинка № 4 «Мурашник» знайомить екскурсантів з гніздами мурашок, які досягають до двох метрів і споруджені з різного матеріалу. Зупинка № 5 «Вони потребують охорони» дає змогу познайомити відвідувачів з рослинами та тваринами, які є рідкісними видами Хмельниччини та занесені до Червоної книги України. Зупинка № 6 «Лісова скарбниця» передбачає ознайомлення з лікарськими рослинами Хмельниччини. Зупинка № 7 «Пам'ятний камінь» має історико-просвітницьку мету. Зупинка № 8 «Голубі озера» знайомить із каскадом озер. Зупинка № 9 «Озерні мешканці» знайомить екскурсантів з флорою та фауною озер. Зупинка № 10 «Краса і користь болота» має на меті ознайомити екскурсантів з властивостями та користю боліт. Зупинка № 11 «Життєдайний струмок» закликає берегти і охороняти воду і водойми.

У ході виконання власних досліджень, нами було запропоновано та розроблено паспорт облаштування екостежки «Голуба перлина», яка до середини маршруту збігається з екостежкою «Перлина Славутчини», а далі набуває самостійного напрямку (рис. 1 б).

а) «Перлина Славутчини»

б) «Голуба перлина»

Рис. 1. Карто-схема екостежок на території НПП «Мале Полісся»

Стежка знаходиться неподалік села Стригани, дістатися до цього місця можна за допомогою як особистого, так і громадського транспорту. Далі до стежки можна дістатися пішим ходом. Загальна протяжність стежки – 2,5 км, тривалістю до 3 годин. Маршрут стежки – лінійний. На маршруті передбачено 10 зупинок: зупинка № 1 «Пам'ятник загиблим бійцям УПА» має історико-просвітницьку мету вшанування героїв України, визвольна діяльність яких пов'язана з даною місцевістю; зупинка № 2 «Голубі озера» знайомить із каскадом озер на місці відпрацьованих торфових кар'єрів; № 3 «Рідкісні та зникаючі» висвітлює види флори та фауни, які є зникаючими та занесені до Червоної книги України; № 4 «Життя у озері» знайомить відвідувачів з флорою та фауною озер; № 5 «Мешканці лісу» розповідає про фауну лісу та озер; № 6 «Поспілкуйся з птахами» дає змогу відвідувачам спостерігати за представниками озерної орнітофауни; № 7 «Ржаве озеро» знайомить із озерною екосистемою та лімнологією; № 8 «Малополіський тунель кохання» відкриває

пейзажний краєвид лісу, зелений тунель у лісовому масиві, утворений заростями дерев та кущів утворили своїми розлогими гілками живописну арку; № 9 «Вічнозелений ліс» дає змогу вдихнути чисте повітря соснового лісу; № 10 «Мурашник» знайомить екскурсантів з гніздами мурашок, які досягають до двох метрів і споруджені з різного матеріалу.

Оцінена нами вагомість критеріїв ефективності обох стежок (рис. 2) дозволяє відзначити, що їх загальна кількість балів є рівноцінною і становить 22 бали з 27 можливих.

Рис. 2. Порівняльна оцінка ефективності функціонування екологічних стежок

Чотири з дев'яти критеріїв екостежок отримали найвищу бальну оцінку (3 бали). На 2 бали оцінені такі критерії як транспортна доступність початкового і кінцевого пунктів стежок, а також їх доступність для відвідувачів з обмеженими фізичними можливостями.

Поєднання регіональної типовості з унікальністю об'єктів «Голубої перлини» оцінюється на 3 бали, а для «Перлини Славутчини» на 2 бали. Це пояснюється тим, що на маршруті «Голубої перлини» передбачено більшу кількість зупинок, які знайомлять із представниками флори і фауни наземних та водних екосистем регіону, а маршрут «Перлини Славутчини» включає натомість зупинки культурно-історичного значення. Слід відмітити, що інформаційно-освітнє забезпечення є кращим на маршруті «Перлина Славутчини» – 3 бали. Відповідний критерій «Голубої перлини» заслуговує 2 бали, що може бути оптимізовано шляхом встановлення інформаційних стендів та щитів. На даний момент забезпечення обох стежок рекламною продукцією оцінюється лише на 1 бал. Для покращення цього критерію нами пропонується розширення інформації про екостежки на офіційному сайті парку, розповсюдження відповідної реклами в засобах масової інформації, а також виготовлення друкованих буклетів-довідників щодо маршрутів екостежок.

Ефективність функціонування екостежок «Перлина Славутчини» та «Голуба перлина» є рівноцінною. Основними недоліками маршрутів є незручність їх проходження для людей з обмеженими фізичними можливостями та нестача рекламної інформації. Оптимізація цих критеріїв сприятиме розширенню як освітньо-туристичної діяльності парку, так і покращенню його рекреаційної структури.

Список використаних джерел:

- Галкін С. І., Калашнікова Л. В., Дойко Н. М., Рубіс В. Л., Бойко Н. С. Екологічна стежка державного дендропарку «Олександрія» НАН України як форма соціальної структури на природно-заповідних територіях. *Екосистеми, їх оптимізація і охорона*. Симферополь, 2014. Вип. 10. С. 221–226.
- Дмитрук О. Ю., Корчук О. С. Екологічна стежка «Зачарована осінь» територією парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва «Нивки». *Географія та туризм*. Київ, 2011. Вип. 19. С. 100–105.
- Сулик Л. В., Кричевская Д. А. Функціонування екологічних навчальних стежок та їхнє значення в екотуристичній діяльності Національного природного парку «Прип'ять – Стохід». *Наукові записки ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. Тернопіль, 2015. Вип. 2. С. 153–160.
- Микитин Т. М. Теоретико-методологічні основи проектування екологічних стежок у регіональних ландшафтних парках. *Збалансоване природокористування*. Київ, 2016. Вип. 4. С. 26–31.
- Теодорович Л. Екологічний туризм у НПП України: теоретичний та практичні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*. Львів, 2013. Вип. 41. С. 318–330.
- Романчук О. Н., Суворов А. П. Екологический туризм на особо охраняемых природных территориях. *Вестник КрасГАУ*. Краснодар, 2015. Вип. 5. С. 36–39.
- Шевчук О. М. Оцінювання ефективності функціонування дидактичних стежок на природоохоронних територіях. *Географія та екологія: наука і освіта* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції. Умань : Видавель «Сочинський», 2010. С. 305–309.
- Офіційний сайт НПП «Мале Полісся». URL: <http://malepolisja.in.ua> (дата звернення: 12.10.2017).